

pod redakcją
Doroty Skotarczak
i Jacka Szymali

OKNO NA PRZESZŁOŚĆ

Szkice z historii wizualnej, t. 2

OKNO NA PRZESZŁOŚĆ

SZKICE Z HISTORII WIZUALNEJ

T. 2

HISTORIA W MEDIACH T. 4

REDAKTOR PROWADZĄCY

Jacek Szymala

RADA NAUKOWA

Małgorzata Ewa Kowalczyk, Piotr Kurpiewski

OKNO NA PRZESZŁOŚĆ

SZKICE Z HISTORII WIZUALNEJ

T. 2

pod redakcją
Doroty Skotarczak
i Jacka Szymali

Kraków 2020

Dorota Skotarczak
Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu
ID <https://orcid.org/0000-0002-9224-6969>
✉ skot@amu.edu.pl

Jacek Szymala
Uniwersytet Wrocławski
ID <https://orcid.org/0000-0002-8714-7114>
✉ historiawkinie@gmail.com

© Copyright by Individual Authors, 2020

Recenzja
dr hab. Jacek Nowakowski, prof. UAM

Opracowanie redakcyjne
Patrycjusz Pilawski

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-280-9 (druk)
ISBN 978-83-8138-281-6 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381382816>

Na okładce wykorzystano zdjęcie ruin zamku w Krzemieńcu. Fot. Michał Kurpanik

Publikacja została dofinansowana przez Wydział Historii Uniwersytetu
im Adama Mickiewicza w Poznaniu i Romana Gajewskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
-------------	---

CZĘŚĆ I. FOTOGRAFIA

Szymon Lazarowicz, <i>Historyczna migawka, Camera obscura jako globalny wynalazek fotografii XIX wieku</i>	13
Piotr Zawojski, <i>Kiedy nadszedł Daguerre. Charles Baudelaire wobec fotografii</i>	23
Agata Lubowicka, <i>Jak dołączyć do grona „państw kulturalnych”. Historia wizualna pierwszej polskiej ekspedycji arktycznej w dwudziestoleciu międzywojennym</i>	35

CZĘŚĆ II. FILM

Paweł Szafrński, <i>Obraz średniowiecza według wytwórni filmowej w Wilnie. Przykład dramatu historycznego Herkus Mantas</i>	71
Agnieszka Kamrowska, <i>Przeszłość i teraźniejszość w filmach jidai-geki Akiry Kurosawy</i>	85
Iwona Grodź, <i>„Okna” Bergmana. Odbiorca i sytuacja odbiorcza w filmie Fanny i Aleksander Ingmara Bergmana (1982)</i>	115
Magdalena Saryusz-Wolska, <i>Ramy recepcji: publiczne reakcje na fabularne filmy historyczne</i>	129
Marta Stańczyk, <i>Wyjście robotnic z fabryki. Emancypacja ekonomiczna kobiet a reakcja klasycznego Hollywood</i>	149
Joanna Preizner, <i>Z jedynie słusznej perspektywy. Godność i Czas nadziei Romana Wionczka</i>	159
Marcin Sak, <i>Archetypy przestępców w polskich powojennych filmach komediowych</i>	183

Kamil Lipiński, <i>Négatif, négatif, négatif... (De)montaż Jeana-Luca Godarda w krótkich kolażach filmowych z lat 60. XX wieku</i>	215
Jacek Szymala, <i>Zestawienie bibliograficzne artykułów czasopisma „Film & History: An Interdisciplinary Journal” (1971-2018)</i>	233
Bibliografia	247
Indeks nazwisk.....	263
Summary. The Window on the Past. Outlines on the Visual History, Vol. 2	275

WSTĘP

Proponowany tom zbiorowy stanowi kontynuację publikacji z 2014 roku pt. *Okno na przeszłość. Szkice z historii wizualnej* pod redakcją Doroty Skotarczak¹. Jest jednocześnie kolejnym tomem serii wydawniczej „Historia w Mediach” (redaktor prowadzący: Jacek Szymala), zwłaszcza jako nawiązanie do wcześniejszej książki *Film a historia. Szkice z dziejów wizualnych* (2019)².

Treść podzieliliśmy na dwie części: fotografia i film. Zebraliśmy tuzin tekstów, w tym zestawienie bibliograficzne, na końcu zamieściliśmy noty autorskie. Autorami wszystkich opracowań są badacze afiliowani w polskich uczelniach bądź ich absolwenci. W tomie znalazły się zarówno teksty obszerniejsze, jak i bardziej subtelne szkice, zarówno uznanych ekspertów, jak i młodszych adeptów. Wszystkie opracowania wykonano z wykorzystaniem metodologii historii wizualnej, większość jest interdyscyplinarna. Autorzy dowodzą, że z perspektywy historii wizualnej można zajmować się bardzo szerokimi zagadnieniami. Mamy więc nie jedno, ale więcej „okien” lub spojrzeń teoretycznych: można wyróżnić takie kierunki, dyscypliny i nurty, jak filmoznawstwo, mediewalizm, historia fotografii.

Układ treści i proporcje poszczególnych części tomu nie odzwierciedlają całego spektrum definicji i rozumienia historii wizualnej ani nie prezentują wszystkich spojrzeń lub perspektyw aktualnie dominujących w Polsce³. Dobór tekstów

¹ *Okno na przeszłość. Szkice z historii wizualnej*, red. D. Skotarczak, Poznań 2014.

² Zob. *Film a historia. Szkice z dziejów wizualnych*, red. M. E. Kowalczyk, J. Szymala, Kraków 2019. Równolegle w ramach serii ukazała się monografia J. Szymala, *Powstanie kozackie 1648-1658. Studium z historii wizualnej*, a wcześniej, jeszcze przed powołaniem serii, jako „tom zerowy”, J. Szymala, *Film – Historia – Turystyka*, Kraków 2016.

³ Na ten temat zob. D. Skotarczak, *Historia wizualna*, Poznań 2012; eadem, *Wizualizacja historii*, [w:] *Historia w przestrzeni publicznej*, red. J. Wojdon, Warszawa 2018. Por. J. Szymala, *Od filmoznawstwa historycznego do historii wizualnej. Omówienie wybranych tekstów polskich z lat 2004-2016*, [w:] *Historie alternatywne i kontrfaktyczne. Wizje – narracje – metodologia*, red. E. Sol-ska, P. Witek, M. Woźniak, Lublin 2017, s. 153-171.

wynika z kilku czynników. Z pewnością fakt, że znaczna część opracowań dotyczy filmu, wiąże się z tym, że zaproszenie do publikacji zostało rozesłane do wszystkich członków Polskiego Towarzystwa Badań nad Filmem i Mediami (bliśko ćwierć tysiąca badaczy), spośród których wielu zajmuje się filmem.

Część pierwszą, umownie nazwaną „Fotografia”, wyróżnia to, że składające się na nią trzy teksty dotyczą obrazów nieruchomych i niemalarskich. W dwóch pierwszych Szymon Lazarowicz i Piotr Zawojski przyjrzeni się wybranym aspektom wczesnej historii fotografii. Pierwszy z autorów, przed omówieniem *camery obscury* i „kariery” tego wynalazku, która przyspieszyła w połowie XIX wieku, przypomniał jego antyczny rodowód⁴. Natomiast Piotr Zawojski spojrzał na dagerotypię oczami znanego z dziejów literatury, francuskiego twórcy, Charles’a Baudelaire’a. Do części „fotograficznej” zaklasyfikowaliśmy także artykuł Agaty Lubowickiej, ponieważ mimo że tytułem w ramach polskich narracji polarnych zapowiada szeroko „historię wizualną”, autorka ograniczyła się do analizy ilustracji publikacji książkowych i artykułów z okresu międzywojennego, wykorzystując kategorię foto-tekstów.

Obszerną część drugą, zatytułowaną „Film”, rozpoczyna tekst Pawła Szafrąńskiego na temat filmowego medializmu (przykład nieznanego w Polsce filmu litewskiego *Herkus Mantas*). Jest to druga już publikacja autora w ramach serii „Historia w Mediach”. Szafrąński przyjrzał się interesującemu epizodowi z XIII-wiecznej Litwy przez pryzmat polityki historycznej (czas powstania filmu), zwrócił także uwagę na takie aspekty jak język (subtelności w translacji i transkrypcji litewskiej i rosyjskiej). Agnieszka Kamrowska odświeżyła badania nad japońskim gatunkiem *jidai-geki*, przypomniała bardziej i mniej znane filmy nurtu, głównie w reżyserii Akiry Kurosawy. Warto zwrócić uwagę, że opracowanie Szafrąńskiego i Kamrowskiej realizuje przyjrzenie się (z wykorzystaniem historii wizualnej) dziejom wcześniejszym niż historia kina, a więc w jakimś sensie są to odpowiedzi na apel wyrażony przez redaktorów tomu *Film a historia. Szkice z dziejów wizualnych*, aby śmiało badać także wcześniejsze okresy historyczne i ich wizualizacje, a nie tylko współczesność.

Autorzy kolejnych opracowań wzięli na warsztat filmy, których akcja rozgrywa się współcześnie lub w niedalekiej przeszłości: Iwona Grodź zajęła się analizą wybranych kwestii szczegółowych w filmie Ingmara Bergmana *Fanny i Aleksander*, Joanna Preizner przeanalizowała dwa filmy Romana Wionczka przez pryzmat wyobrażenia stanu wojennego (jest to wersja rozdziału przygotowywanej

⁴ Tekst Szymona Lazarowicza stanowi rozszerzoną wersję pracy zaliczeniowej z przedmiotu globalizacja kultury, wykonanej w Instytucie Kulturoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem Jacka Szymali w roku akademickim 2019/2020.

monografii filmowego obrazu stanu wojennego, nad którą autorka pracuje), natomiast Marcin Sak uporządkował obraz „milicjantów i złodziei” w powojennym filmie polskim⁵. Z kolei Marta Stańczyk w przekrojowym artykule o cechach eseju przedstawiła reakcje filmów i filmowców hollywoodzkich na kwestię kobiecą, zwłaszcza w związku z emancypacją, głównie zawodową. Nieco odrębnie można potraktować studium Magdaleny Saryusz-Wolskiej, ponieważ jest to tekst w większym stopniu teoretyczny, omawiający problematykę recepcji filmów historycznych. Jako ostatni materiał publikujemy zestawienie bibliograficzne wszystkich artykułów opublikowanych w czasopiśmie „Film & History: An Interdisciplinary Journal of Film and Television Studies” (bez recenzji i wstępów redakcyjnych). Bibliografia ta ma na celu ułatwienie poszukiwań dla zainteresowanych tematem, np. studentów

Wszystkim Autorom dziękujemy za współpracę, życzliwe przyjęcie wszelkich uwag i sugestii Recenzenta i naszych oraz dyscyplinę czasową i skrupulatność w nanoszeniu zmian oraz korekt. Za wykonanie recenzji wydawniczej tomu i zawarte w niej rady wyrażamy wdzięczność Profesorowi Jackowi Nowakowskiemu z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Za dofinansowanie wydania tomu dziękujemy Władzom Wydziału Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Romanowi Gajewskiemu z Wrocławia.

Dorota Skotarczak, Jacek Szymala
Poznań–Wrocław, lato 2020 roku

⁵ Artykuł Marcina Saka stanowi skróconą wersję pracy magisterskiej autora z 2017 roku, najpierw poleconej redaktorowi przygotowywanego tomu przez promotora tej pracy, prof. Arkadiusza Lewickiego (któremu z tego miejsca serdecznie dziękuję), a następnie udostępnionej przez autora, któremu dziękuję za gotowość podjęcia pracy nad skrótami (praca o objętości ok. 100 stron najpierw uległa redukcji do połowy, kolejno po sugestii wynikającej z recenzji wydawniczej, do obecnej formy ok. 30 stron). Przyp. J. S.

Summary

THE WINDOW ON THE PAST

OUTLINES ON THE VISUAL HISTORY, VOL. 2

The submitted collective volume continues a publication *Okno na przeszłość. Szkice z historii wizualnej* [*The Window on the Past. Outlines on the Visual History*], prepared in 2014 and edited by Dorota Skotarczak. It is also another volume of a publishing series *Historia w Mediach* [*Historia in Media*]. In this context our work establishes some reference to a book *Film a historia. Szkice z dziejów wizualnych* [*Film and History. Outlines on the Visual History*] (2019).

We divided contents of this volume into two parts: photography and film. All of the presented studies were made according to methodology of the visual history and most of them constitute interdisciplinary analyses. The authors prove that from a perspective of the visual history one can scrutinise very different issues. The content layout and proportions of particular parts of the volume do not reflect the whole spectrum of definitions and understanding of the visual history, and they do not represent all views or perspectives currently dominant in Poland.

The first part, conventionally called “Photography”, is characterised by the fact that it consists of three texts which relate to motionless and not “painterly” pictures. In two texts Szymon Lazarowicz and Piotr Zawojski analysed some aspects of the early history of photography. Before discussing *camera obscura* and a “career” of this invention, which developed strongly in the middle of the 19th century, Szymon Lazarowicz emphasized its antique descent. The next author Piotr Zawojski analysed daguerrotype from a perspective of the French poet Charles Baudelaire. In the ‘photographic’ part we included an article of Agata Lubowicka, because its title, classified within the Polish polar narrations, announces the “visual history”, but in fact the author limited her analysis, using a category of “photo-texts”, to illustrations from books and articles written in the interwar period.

The extensive second part, entitled “Film”, begins with a text of Paweł Szafrński who concentrates on the medievalism in films (the Lithuanian film

Herkus Mantas is here an example). Agnieszka Kamrowska renewed studies on the Japanese current of *jidai-geki* and paid attention to films (more or less known) of this category, mainly directed by Akira Kurosawa. Authors of the next studies analysed films whose action takes place contemporarily or in the recent past: Iwona Grodź discussed some detailed questions of Ingmar Bergman film *Fanny and Alexander*; Joanna Preizner studied two films by Ryszard Wionczek through the prism of an image of the martial law, whereas Marcin Sak sorted out views about “militiamen and thieves” in the post-war Polish films. Furthermore, Marta Stańczyk presented reactions in Hollywood films and opinions of film-makers on a problem of women, especially in the context of job emancipation. A study of Magdalena Saryusz-Wolska discusses, on chosen examples, issues connected with reception of historical films. And Kamil Lipiński analysed short forms directed by Jean-Luc Godard. Our last material comprises the bibliographic list of all articles published in a journal *Film & History* (without reviews and editorial introductions). We hope that this bibliography will be helpful for persons who are interested in the subject, for example students, as far as the scientific search is concerned.

J. Szymała, *Film – Historia – Turystyka*, Kraków 2016.

1. *Film a historia. Szkice z dziejów wizualnych*, red. M.E. Kowalczyk, J. Szymała, Kraków 2019.
2. J. Szymała, *Powstanie kozackie 1648-1658. Studium z historii wizualnej*, Kraków 2019.
3. R. Domke, J. Szymała, *Dolny Śląsk i ziemia lubuska w filmach polskich po 1945 roku*, Zielona Góra–Wrocław–Kraków 2020.
4. *Okno na przeszłość. Szkice z historii wizualnej*, t. 2, red. D. Skotarczak, J. Szymała, Poznań–Wrocław–Kraków 2020.
5. *Okno na przeszłość. Szkice z historii wizualnej*, t. 3, red. D. Skotarczak, J. Szymała, Kraków 2020.

W ramach serii wydawniczej „Historia w Mediach” publikujemy recenzowane naukowe monografie autorskie i tomy zbiorowe z zakresu historii wizualnej.

Okno na przeszłość. Szkice z historii wizualnej, t. 2 jest wartościowym i potrzebnym wydawnictwem na naszym rynku książek naukowych. Co ciekawe i ważne, nie jest pierwszą publikacją w tym zakresie, gdyż stanowi kontynuację tomu wydanego w 2014 r., zatytułowanego identycznie, zredagowanego samodzielnie przez Dorotę Skotarczak. Została włączona do serii wydawniczej „Historia w Mediach”, prowadzonej przez Jacka Szymalę, której wcześniejszy etap wyznacza tom *Film a historia. Szkice z dziejów wizualnych*. Książka znacząco poszerzy repertuar publikacji na temat historii wizualnej.

dr hab. Jacek Nowakowski, prof. UAM